

O TŁUMACZENIU PRAWNICZYM PO NOWEMU

Anna Jopek

Autorka jest absolwentką Instytutu Lingwistyki Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego (ILS UW), zaś obecnie doktorantką w ILS UW oraz studentką Wydziału Prawa UW. W obszarze jej zainteresowań znajdują się zagadnienia polskiego oraz europejskiego dyskursu prawnego, przekład prawny i prawniczy, kulturowe i językowe aspekty integracji europejskiej. Artykuł jest recenzją książki Susan Šarčević pt. „, New Approach to Legal Translation” (The Hague: Kluwer Law International. 1997 r., str. 308).

W kontekście procesów integracji europejskiej tłumaczenie dokumentów prawnych nabiera coraz większego znaczenia, jednak w porównaniu z ilością przekładanych dokumentów, ciągle brakuje teoretycznych opracowań. Przeważają pozycje poświęcone zagadnieniom terminologicznym, zaś aspekty pragmatyczne lub tekstowe są często pomijane.

Recenzowana publikacja jest próbą wypełnienia bibliograficznej luki, stanowiąc wszechstronne, interdyscyplinarne omówienie teoretycznych i praktycznych aspektów przekładu prawnego nie tylko na przykładzie ustawodawstwa Unii Europejskiej, ale także krajów multilingwalnych, takich jak Kanada, Belgia, Szwajcaria, jak również prawa międzynarodowego. Książka składa się z dwóch głównych części: teoretycznej (rozdz. 1-4) i praktycznej (rozdz. 5-8), obejmującej łącznie dziewięć rozdziałów (rozdział 9 zawiera konkluzje), oraz bardzo obszernej bibliografii z takich dziedzin jak translatoryka, terminologia, leksykografia, języki specjalistyczne, lingwistyka, prawo.

Część teoretyczna prezentuje podstawowe informacje na temat tekstów prawnych i przekładu prawnego oraz typologię tekstów prawnych (rozdz. 1), historię tłumaczenia prawnego od starożytności do czasów najnowszych (rozdz. 2) oraz analizę procesu tłumaczenia prawnego jako aktu komunikacji w sferze prawa (rozdz. 3), ze szczególnym uwzględnieniem roli tłumacza w tym procesie (rozdz. 4). Część praktyczna ma na celu charakterystykę tekstów prawnych z punktu widzenia prawa i translatoryki. Obejmuje ona m.in. strukturę tekstów normatywnych i norm prawnych oraz modalność (rozdz. 5 i 6), a także terminologię, składnię i styl dokumentów multilingwalnych (rozdz. 7). Rozdział 8 poświęcony jest strategiom translatorskim dotyczącym wyboru adekwatnych ekwiwalentów, zaś ostatni rozdział zawiera rozważania na temat przyszłości przekładu prawnego jako środka komunikacji w sferze prawa.

Susan Šarčević próbuje na nowo zdefiniować przekład prawny, postrzegając go nie tylko na płaszczyźnie komunikacji językowej, ale przede wszystkim w kontekście czysto prawnym. Pokazuje jak zmienia się rola tłumacza wraz z pojawieniem się na świecie nowych metod tworzenia multilingwalnego prawa, co wymaga od tłumacza aktywnego udziału jako współtwórcy aktów prawnych.

Nowe oblicze tłumacza wynika nie tylko ze specyfiki tekstów prawnych oraz wielojęzyczności ustawodawstw, ale również z nowych tendencji w translatoryce. Obecnie duży nacisk kładzie się na zróżnicowanie kulturowe, a nie językowe przekładanych tekstów (zwłaszcza pod wpływem szkoły niemieckiej: Vermeer, Hönig, Kussmal), stąd tłumaczowi przypada aktywna rola pośrednika kulturowego, który decyduje o wyborze strategii tłumaczenia na podstawie czynników pozajęzykowych, zwłaszcza funkcji (celu) tekstu docelowego oraz innych warunków komunikacyjnej sytuacji odbioru. Co więcej, tłumacz staje się, zwłaszcza w ustawodawstwach multilingwalnych, nadawcą tekstu rodzącego określone skutki prawne, dlatego powinien mieć kompetencję translatorską umożliwiającą wyprodukowanie tekstu o zamierzonych skutkach prawnych, zakładając tym samym posiadanie przez niego kompetencji prawnej oraz znajomość specyficznej struktury tekstów prawnych, czemu S. Šarčević poświęca wiele miejsca.

Teksty prawne różnią się od innych tekstów, w tym tekstów specjalistycznych, czego dowodzi chociażby przegląd dokonany przez autorkę różnych **klasyfikacji tekstów**, ze szczególnym uwzględnieniem tekstów prawniczych, na przełomie dziejów. Chociaż, jak pisze Susan Šarčević, historia przekładu prawnego jest dłuższa niż historia przekładu biblijnego (por. s. 23), teksty prawne były całkowicie pomijane we wczesnych typologiach tekstów lub uznawane za kategorię podrzędną (por. np. Schleiermacher). Właściwie dopiero po II wojnie światowej Andrei Fedorov w książce *Vvedenie v teoriju perevoda* (1954) włączył dokumenty oficjalne i handlowe do grupy tekstów specjalistycznych, podkreślając, że nie tylko nie są one kategorią podrzędną, ale wymagają od tłumacza doskonałej znajomości przedmiotu. Mniej więcej w tym samym czasie J. B. Casagrande w artykule opublikowanym w *International Journal of American Linguistics* 20 (4) wskazał na teksty specjalistyczne/pragmatyczne jako jeden z czterech typów tekstów. Na tej typologii oparł się na początku lat 60-ych R. W. Jumpelt, dzieląc wszystkie teksty specjalistyczne na 4 grupy: techniczne, przyrodnicze, społeczne i inne, przy czym teksty prawne zaliczył do tekstów społecznych oraz częściowo do grupy - inne. Jednak dopiero pod koniec lat 70-ych zaczęto szczegółowo badać języki specjalistyczne (LSP) w kontekście pragmatyki.

Teksty prawne jako teksty specjalistyczne formułowane są w specjalnym języku lub subjęzyku (*language of the law* według terminologii Davida Mellinkoffa), który podlega specyficznym regułom: syntaktycznym, semantycznym i pragmatycznym. Co więcej, w obrębie prawa dokonują się kolejne specjalizacje (podtypy) języka, np. język ustawodawcy, sędziego, doktryny itd., dlatego Jean-Claude G mar uważa, że należy mowiec o językach prawa. Jest to tym bardziej uzasadnione, że każdy system prawny - jako produkt określony przez histori i kultur - również charakteryzuje się swoim własnym językiem prawa.

Podobnie jak inne teksty, teksty prawne są zdarzeniem komunikacyjnym powstałym w danym miejscu i czasie, o określonej **funkcji komunikacyjnej**. Spory dotycza kwestii identyfikacji owej funkcji. Dotychczas uważano, że teksty prawne peni glwnie funkcj informacyjną (por. np. R. W. Jumpelt, K. Reiss). Juan Sager w *Language Engineering and Translation* (1993) wskaza, że teksty prawne mogą miec różne funkcje dla różnych odbiorców: informacyjną dla zwykłego odbiorcy, za dyrektywną dla tych, ktorych tekst dotyczy, co odpowiadałoby funkcji apelu według Buhlera.

Nawiazujc również do rozwaan teoretyków prawa (np. Hans Kelsen), ktorzy wymieniają dwie podstawowe funkcje języka: porządkującą (*regulatory*) i informacyjną tj. preskryptywną i deskryptywną, Susan arevi proponuje nastepujc klasyfikacj tekstów prawnych zgodnie z ich funkcj:

- 1) teksty o podstawowej funkcji preskryptywnej tj. teksty normatywne: ustawy, umowy, kodeksy, traktaty, wyrażające wszelkiego rodzaju nakazy, zakazy, pozwolenia;
- 2) teksty o podstawowej funkcji deskryptywnej, ale czeciowo preskryptywnej, tj. "hybrydy": orzeczenia sądowe oraz wszelkie dokumenty z zakresu postepowania sądowego i administracyjnego;
- 3) teksty czysto deskryptywne: podręczniki akademickie, artykuły naukowe, opinie prawne, itd.;

przy czym jej rozważania dotyczą przede wszystkim tekstów prawnych należących do dwoch pierwszych grup.

Jednym z glwnych zadan translatoryki jest zdefiniowanie **kryteriów wyboru adekwatnej strategii tłumaczenia** w zależności od sytuacji komunikacyjnej. Tradycyjnie tłumacze tekstów prawnych musieli się kierowa zasad wierności tekstowi źródłowemu. W zwiazku z pojawieniem się nowych, bilingwalnych metod przygotowywania aktów prawnych, zasada wierności oryginałowi została czeciowo podwazona, jednak arevi stawia bardzo ciekawe pytanie o **granice wierności** w stosunku do efektywności komunikacji w dziedzinie

prawa. Przytacza opinie wielu prawników, z których większość opowiada się za maksymalnie wiernym tłumaczeniem.

Obecnie uważa się, że najważniejszym kryterium wyboru strategii tłumaczenia jest **funkcja tekstu** (teoria *skoposu* H. Vermeera). Z tłumaczeniem mamy do czynienia wtedy, gdy tekst źródłowy i docelowy różnią się funkcją, zaś zadaniem tłumacza jest wyprodukowanie nowego tekstu, który zaspokoi kulturowe oczekiwania odbiorców. Vermeer stoi na stanowisku, że jego teorię *skoposu* można zastosować do wszystkich tłumaczeń, co wzbudziło sprzeciw teoretyków przekładu fachowego. Otóż, w przypadku tekstów specjalistycznych funkcja tekstu źródłowego zwykle nie różni się od funkcji tekstu docelowego, zaś teoria *skoposu* nie uwzględnia faktu, iż przy tłumaczeniu tekstów prawnych wybór strategii tłumaczeniowej zależy również od kryteriów prawnych, np. tłumaczenie umowy zdeterminowane jest prawem uznanym za właściwe dla danej umowy, a co za tym idzie np. charakterystycznym dla danego języka systemem semiotycznym.

Kolejnym kryterium wyboru strategii przy przekładzie tekstów prawnych jest **status** prawny danego tekstu przekładu, ściśle związany z jego funkcją. Dokumenty tłumaczone wyłącznie dla celów informacyjnych nie są prawnie wiążące (*non-authoritative*). Dokumenty prawnie wiążące (*authoritative*) to akty normatywne stanowiące źródło prawa, w przypadku gdy zostały zatwierdzone lub przyjęte zgodnie z prawem. Są one nazywane również tekstami autentycznymi; należą do nich np. wszystkie wersje językowe traktatów ustanawiających Wspólnoty Europejskie, mające jednakową moc prawną. Oprócz tekstów autentycznych Susan Šarčević wyróżnia również teksty oficjalne, tj. tłumaczenia podpisane, ale nie zatwierdzone przez kraje członkowskie oraz tłumaczenia przygotowywane przez państwa i organizacje międzynarodowe dla własnych potrzeb. W celu uniknięcia pomyłek Międzynarodowa Komisja Prawa (ILC) zaproponowała używanie terminu *tekst* dla określenia wersji językowej uznanej za autentyczną bądź przez strony bądź na podstawie obowiązującej procedury, zaś *wersja* w odniesieniu do pozostałych wersji językowych. Z prawnego punktu widzenia termin *tłumaczenie* jest pojęciem nieadekwatnym w odniesieniu do tekstów autentycznych i łamie zasadę równoprawności wszystkich wersji językowych, implikując jego podrzędność. Różne wersje językowe tekstów autentycznych tego samego dokumentu funkcjonują czasami pod nazwą *teksty paralelne*, dotyczy to zwłaszcza dyskursu instytucjonalnego.

W dążeniu do stworzenia **komunikacyjnego modelu tłumaczenia prawnego**, autorka publikacji odwołuje się do modelu interakcyjnego, w którym znaczenie i interpretacja w dużej

mierze zależą od odbiorcy oraz kontekstu. W rozdziale 3 próbuje zidentyfikować nadawców i odbiorców w wieloaspektowej komunikacji prawnej, przytaczając wiele teorii i podziałów z tym związanych. Jej celem, na przykładzie tekstów paralelnych, jest przededefiniowanie celu tłumaczenia prawnego, którym nie jest ani przekazanie identycznego znaczenia, ani tego samego skutku, ale oddanie jednakowej intencji komunikacyjnej, gwarantującej identyczną interpretację i stosowanie.

W układzie translatorycznym, na nowo zdefiniowanym przez Susan Šarčević, również **tłumacz** ma **nową rolę** do spełnienia. Z biernego pośrednika w procesie komunikacyjnym staje się twórcą tekstu z nowym zakresem uprawnień i odpowiedzialności. Ma to związek m.in. z reformami legislacyjnymi przeprowadzonymi w Kanadzie w latach 70-tych, które przez wprowadzenie nowych bilingwalnych metod tworzenia prawa, całkowicie zrewolucjonizowały sposób patrzenia na tłumaczy prawnych, przekształcając ich we współtwórców prawa. Po raz pierwszy tłumacz otrzymał możliwość uczestniczenia w procesie produkowania tekstu źródłowego. Pozwoliło to na poprawienie jakości nie tylko tekstu źródłowego, ale i tekstu docelowego. Juryslingwiści francuscy z Wydziału Legislacyjnego Ministerstwa Sprawiedliwości w Ottawie zaproponowali 5 technik bilingwalnego tworzenia prawa tzw. *co-drafting*:

- a) projektowanie przemienne (*alternate drafting*), w którym zmienia się tekst źródłowy, tzn. część projektu ustawy przygotowywana jest w języku angielskim, a druga część w języku francuskim, która jest następnie tłumaczona przez tę samą osobę;
- b) współprojektowanie (*shared drafting*) przypomina pierwszą technikę, jednak każdy z ustawodawców przygotowuje połowę tekstu, druga połowa tekstu jest zaś tłumaczona, nadal jednak wskazać można zarówno tekst źródłowy jak i docelowy;
- c) podwójne projektowanie (*double entry drafting*), w którym ta sama osoba przygotowuje projekty obu tekstów, zaś jeden z tekstów jest tekstem źródłowym dla drugiego;
- d) projektowanie paralelne/równoległe (*parallel drafting*) jest dokonywane symultanicznie, ale niezależnie od siebie, na podstawie uzgodnionego wspólnie szczegółowego planu projektowanej ustawy;
- e) wspólne projektowanie (*joint drafting*) zakłada nie tylko wspólną pracę nad planem ustawy, ale wspólny proces projektowania.

Czy owe techniki, stosowane w Kanadzie na szczeblu federalnym, są jednak formami tłumaczenia? Odpowiadając na to pytanie, autorka wskazuje, że w tym celu konieczne jest

przeanalizowanie relacji: tekst źródłowy - tekst docelowy, lub przynajmniej stwierdzenie istnienia tekstu docelowego i za formy tłumaczenia uznaje tylko trzy pierwsze techniki.

W przypadku *co-drafting* układ translatoryczny dla komunikacji prawnej obejmuje według Susan Šarčević triadę uczestników: osobę inicjującą procesy komunikacyjne (tzw. *commissioner*, por. s. 109), a w szczególności zlecającą tłumaczowi utworzenie tekstu, tłumacza włączonego do procesu legislacyjnego, który współpracuje z innymi nadawcami oraz interaktywnego względem odbiorców docelowych, którzy stanowią trzecią kategorię uczestników. Współczesny model przekładu prawnego jest modelem dynamicznym, w którym procesy interakcyjne zachodzą w obu kierunkach.

Próby koordynacji czynników sytuacyjnych przy tworzeniu paralelnych tekstów prawnych wpłynęły na zmianę postrzegania procesu komunikacyjnego, a tym samym samego procesu tłumaczenia. Celem bilingwalnych metod tworzenia prawa jest skoordynowanie czasu i miejsca tworzenia tekstu, tak aby wszyscy nadawcy tekstów paralelnych tego samego aktu prawnego uczestniczyli w tym samym procesie komunikacyjnym. Byłoby idealnie, gdyby podobny proces koordynacji zachodził przy odbiorze tekstu, zwłaszcza w zakresie rozstrzygnięcia niejasności tekstu czy też rozbieżności pomiędzy tekstami paralelnymi przez wymiar sprawiedliwości.

W celu ujednoczenia tworzenia tekstów paralelnych należałoby, według autorki, umieścić wszystkich tworzących dany tekst "pod jednym dachem". Założyciele Wspólnot Europejskich utworzyli centralne ośrodki językowe w czterech głównych instytucjach: Komisji Europejskiej, Radzie Unii Europejskiej, Parlamencie Europejskim i Trybunale Sprawiedliwości. Pozwala to na wzajemne konsultacje między tłumaczami, ale również możliwość konsultacji z autorami tekstów. Mimo ciągłego rozszerzania się Unii Europejskiej idea centralizmu wciąż znajduje swoich zwolenników z uwagi na możliwość koordynacji procesu tworzenia wszystkich wersji językowych tego samego dokumentu przez odpowiednie instytucje Unii Europejskiej.

Tłumacz prawny, przez włączenie do procesu legislacyjnego otrzymał prawo podejmowania decyzji nie tylko na płaszczyźnie lingwistycznej, ale i prawnej. Tak więc, jego podstawowym celem nie jest już wierność wobec tekstu źródłowego, ale oddanie w przekładzie jednolitej intencji (*uniform intent*) danego dokumentu, co uwzględnia pewien stopień kreatywności ze strony tłumacza. Paradoksalnie, z prawnego punktu widzenia, tekst źródłowy utracił swój status dokumentu mającego rozstrzygające znaczenie dla interpretacji, do czego przyczyniły się również nowe metody bilingwalnego tworzenia prawa. Z kolei

uwierzytelnione tłumaczenia (*authenticated translations*) stały się stosunkowo niezależne w komunikacji wielojęzycznej.

Z uwagi na fakt, iż współczesny tłumacz jest władny podejmować również decyzje wywołujące skutki prawne, Šarčević jest zdania, że tłumacz tekstów prawnych powinien posiadać, oprócz kompetencji translatorskiej, również "kompetencję prawną" z zakresu źródłowego i docelowego systemu prawnego, terminologii prawnej, logicznego wnioskowania, wykładni logicznych oraz egzegezy tekstu prawnego. Dodatkowo, powinien dysponować wiedzą w dziedzinie technik legislacyjnych oraz prawa porównawczego.

Na przykład, w Unii Europejskiej tłumacze tekstów prawnych są interdyscyplinarnymi specjalistami, posiadającymi wykształcenie prawnicze (*lawyer-linguists*), ukończone specjalistyczne kursy z zakresu tłumaczenia na poziomie studiów podyplomowych oraz biegłą znajomość języka francuskiego jako pierwszego języka obcego, a zarazem podstawowego języka UE, jak również dobrą znajomość innych języków unijnych. Tłumaczą oni wyłącznie na język ojczysty, co według autorki, zgodne jest z koncepcją Chomsky'ego dotyczącą doskonałej kompetencji rodzimego użytkownika języka (por. str. 114).

Jaka przyszłość czeka przekład prawny w epoce komunikacji multimedialnej i multilingwalnej? Odpowiadając na to pytanie, Šarčević wskazuje na potrzebę stworzenia teorii przekładu prawnego uwzględniającej kryteria prawne oraz praktyczne. Analizując proces komunikacji oraz rolę tłumacza w tym procesie, recenzowana publikacja opisuje konkretne kryteria mające pomóc tłumaczom w ocenie pragmatycznych aspektów różnych sytuacji komunikacyjnych (np. status i typ tekstu, jego funkcja).

Z idealną komunikacją mamy do czynienia, gdy wszystkie teksty paralelne jednego dokumentu są jednolicie interpretowane i stosowane zgodnie z intencją ustawodawcy czy umawiających się stron. Najbardziej zbliżony do ideału efekt można osiągnąć, zdaniem autorki, przez włączenie tłumacza do procesu tworzenia prawa, umożliwiając mu tym samym interakcje z innymi twórcami tekstów, a nawet ich odbiorcami. Jego efektywne działanie jest możliwe, gdy tłumacz posiada wiedzę na temat granic swojej kreatywności (o czym szerzej traktuje rozdział 6). W szczególności, nowe techniki tworzenia prawa w Kanadzie pozwalają tłumaczom prawnym na użycie wszelkich środków językowych koniecznych do osiągnięcia zamierzonych efektów. Czy jednak model kanadyjski zrewolucjonizuje przekład prawny?

Z pewnością eksperyment kanadyjski, poparty jednolitą interpretacją tekstów paralelnych przez kanadyjski wymiar sprawiedliwości, stał się źródłem inspiracji dla tłumaczy tekstów prawnych. Został przyjęty przez prawników i tłumaczy w Hong Kongu, który od 1986 r. stał

się oficjalnie bilingwalny. Jednak z uwagi na dużą liczbę państw uczestniczących w procesie komunikacji, niezwykle trudno jest wprowadzić mechanizmy kontrolne w ustawodawstwie i sądownictwie na płaszczyźnie międzynarodowej. Według Susan Šarčević najlepszym sposobem kontroli interpretacji i stosowania multilingwalnych, wielostronnych dokumentów byłoby utworzenie wyspecjalizowanych sądów do rozstrzygania sporów powstałych na gruncie tej kategorii dokumentów. Problem polega jednak na braku wyłączności jurysdykcji tych sądów. Stąd rodzi się potrzeba dążenia do takiej koordynacji procesów tworzenia i odbierania wszystkich tekstów paralelnych danego dokumentu, aby tworzyły one jeden i ten sam akt komunikacji.

Recenzja omawianej publikacji obejmuje jedynie wybrane problemy teoretyczne dotyczące przekładu prawnego, jednak książka Susan Šarčević przeznaczona jest nie tylko dla teoretyków prawa, prawników i ustawodawców, ale w znacznej mierze dla praktyków przekładu prawnego. Na przykład, rozdział 8 poświęcony jest problemom terminologicznym. Tłumacze powinni wystrzegać się, zdaniem autorki, stosowania ekwiwalentów funkcjonalnych, ponieważ mogłyby one wprowadzić odbiorców w błąd co do istnienia danych instytucji prawa w systemie prawnym tekstu źródłowego. Zamiast nich powinni używać ekwiwalentów alternatywnych odzwierciedlających generalne znaczenie terminu źródłowego. Priorytet mają terminy neutralne zorientowane na język docelowy. W każdym przypadku tłumacze powinni swój wybór skomentować w przypisach lub w przedmowie.

"New Approach to Legal Translation" stanowi niewątpliwie cenną publikację omawiającą najbardziej aktualne problemy związane z przekładem prawnym. Bogato ilustrowana przykładami z prawa narodowego krajów multilingwalnych (Kanada, Szwajcaria, Belgia), ponadnarodowego (Unii Europejskiej) oraz międzynarodowego (traktaty i konwencje) wprowadza czytelnika w teoretyczne i praktyczne aspekty tłumaczenia tekstów prawnych w kontekście badań lingwistycznych nad dyskursem prawnym. Książka, napisana przystępnym językiem, stanowi również cenne kompendium wiedzy na temat struktury różnych tekstów normatywnych, norm prawnych, modalności itp. z prawniczego punktu widzenia. Lektura jest godna polecenia zwłaszcza dla tłumaczy praktyków z zakresu prawa europejskiego i międzynarodowego oraz przyszłych adeptów sztuki translatorskiej.

English summary

New Approach to Legal Translation by Susan Šarčević provides a comprehensive, interdisciplinary study of legal translation that covers law and translation theory. It focuses on

translations of texts which constitute the sources of law. Examples are cited from the national laws of Canada, Switzerland and Belgium, as well as from supranational law of the European Community and international treaties and conventions. Dealing with theoretical as well as practical aspects of the subject matter, the author treats legal translation as an act of communication within the mechanism of the law, thus making it necessary to redefine the goal of legal translation. She shows how the role of a legal translator has changed mainly due to the introduction of new bilingual drafting methods in Canada, which have revolutionised the role of the legal translator by transforming him/her into a co-drafter with broad decision-making authority. *New Approach to Legal Translation* is divided into two main parts, theoretical (Chapters 1-4), and practical (Chapters 5-9) and also contains a voluminous bibliography from a variety of fields, such as legal translation, terminology, lexicography, linguistics and LSP as well as law and linguistics of the law. This book can be recommended for both lawyers and linguists, translation theorists, legal translators and drafters as well as teachers and students of translation.